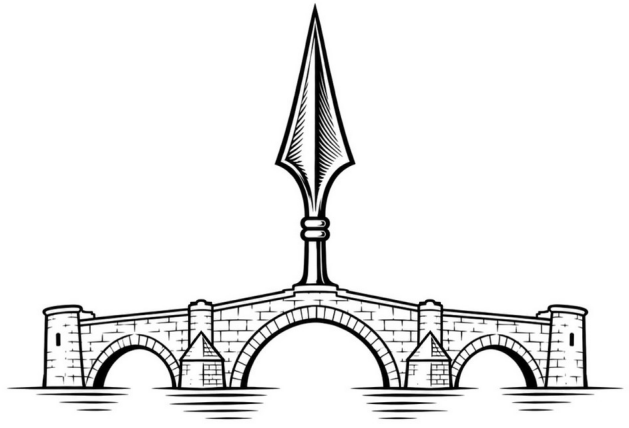
Het gezicht in het hout

Familie in een tijd van storm



HELENA VERMEER

historische romans

© 2026 Helena Vermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende, behoudens de uitzonderingen die de wet toestaat.

Dit is een historische roman. Hoewel het verhaal zich afspeelt tegen de achtergrond van werkelijke historische gebeurtenissen, zijn de fictieve personages en hun belevenissen ontsproten aan de verbeelding van de auteur.

Eerste uitgave: 2026

Uitgave in eigen beheer

ISBN: 9789403964959

Omslagontwerp en beeldbewerking: Helena Vermeer

Inhoud

01	Lijm	5
02	De zolder	13
03	Roet	21
04	Nieuws uit Brussel	29
05	Een Italiaanse prent	37
06	Het bos van Beerschot	47
07	Met een y	55
08	Druiven	65
09	Neelken	75
10	Vleesrood	85
11	De baarstoel	93
12	Eén mond minder	103
13	Het goede linnen	113
14	De ommegang	123
15	Het licht van de fakkels	133

Inhoud (vervolg)

16	Hamers	143
17	Vaders kist	159
18	Vierentwintig uur	169
19	Twee bruidshemden	179
20	De koster	189
21	De huiszoeking	199
22	De boon in de koek	209
23	De stam	219
24	De Rode Poort	229
25	Blijf	239
26	Ik zag geen hamer	249
27	De nacht van Sint-Vitus	259
28	De zwaluw	271
29	Zes gutsen	283
30	Van de werkplaats Daems	291

Hoofdstuk 1

Lijm

Zes weken nadat we vader in de Onze-Lieve-Vrouwekerk onder de vloer hadden gelegd, kookte ik nog elke morgen lijm, ook als er niets te lijmen viel. Het was het enige werk in huis dat niemand mij kon afnemen. Het vuur onder de ketel was ook van mij, en wat ik er 's nachts in legde, wist niemand. Die zaterdag in de vasten van 1566 stonk de werkplaats al naar warme huiden toen mijn broer Adriaen de trap afkwam, met het rekenboek onder zijn arm en zijn haar nog plat van het kussen.

'Van Ranst komt na de mis, Lysken. Hij liet zeggen dat het de moeite zal zijn.'

Hij ging aan de tafel onder het raam zitten en sloeg het boek open, al kende hij de cijfers vanbuiten.

'Als hij komt, laat je mij praten.'

'Ik zal zo stil zijn als een heilige.'

Van Ranst was de deken van de kuipers, en op hun altaar stond de Maria die vader had gesneden toen ik nog te klein was om over de werkbank te kijken. Haar gezicht kende ik van onderaf, van elke zondag van mijn leven.

Vader had in de winter graan gekocht op krediet. In januari was hij gaan liggen met een koorts die hem in elf dagen meenam. Het krediet was er nog, en vrijdag kwam de koorn-

koper.

Zijn gereedschap hing nog aan de haken boven de werkbank, in de volgorde die hij gewild had, met zijn handboog aan de laatste haak, en ik wreef het 's avonds met olie in, omdat iemand het moest doen. Bij de schaaf met de afgesleten greep bleef ik het langst. Die had hij gekocht op de Vrijdagmarkt, toen ik nog aan zijn hand liep. Daar lag op een laken op de stenen alles van een dode schrijnwerker, per stuk te koop: zijn gereedschap, zijn kookpotten, zijn bed. Zijn dochter stond erbij en noemde de prijzen, en nog datzelfde jaar trouwde ze met een weduwnaar van buiten de stad. 'Zo gaat het met een huis waar niemand meer werkt,' had vader gezegd, op de terugweg. Sinds de begrafenis was ik bang voor dat laken, bijna elke dag, al zei ik het tegen niemand.

Van Ranst kwam tegen negen uur, met een knecht voor zich uit om de deur te openen en een tweede achter zich met een buidel. Hij was een kleine man met een lang gezicht, in fijn zwart wollen goed, en hij leverde vaten aan bijna elke brouwer van Antwerpen. Hij bekeek eerst de lege bank onder de haken en toen de haken zelf.

'Meester Adriaen, mijn deelneming. Uw vader heeft dertig jaar voor ons ambacht gewerkt.' Hij wachtte tot Adriaen hem bedankt had. 'Ons beeld is grauw van het kaarsvet. Op Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart staat de hele stad in die kerk, en dan wil ik dat ze glanst.'

Hij legde een vinger op de tafel. 'Een nieuwe predella eronder, met vier heiligen. De Maria opnieuw geverfd en verguld. Negentig gulden, de helft nu en de helft als het ambacht tevreden is. Op de vijftiende van oogstmaand staat ze terug, geen dag later.'

'De helft nu,' zei Adriaen. 'En Hemelvaart.'

Tot half augustus dus: vijf maanden voor een predella en

een Maria. Dat geld was al van de koornkoper voor het op tafel lag, en toch was ik Van Ranst er dankbaar voor.

'Wie doet het verfwerk?' vroeg hij.

'Mijn zuster Lysbeth doet het werk. Frans, de schilder, staat ervoor in bij de keurmeesters.'

Zo was het altijd gegaan. Ik deed het werk, en Frans zette er zijn merk op, al werden zijn ogen troebel. Elke dag wachtte ik tot iemand aan tafel het andere zou zeggen: dat ik bijna tweeëntwintig was, en dat er weduwnaars genoeg waren die een vrouw met een vak konden gebruiken.

Van Ranst bekeek me op zijn gemak.

'Laat ze haar handen zien.'

Ik werd kwaad, en ik stak ze hem toe, met het krijt nog onder mijn nagels.

'Ik wil het gezicht zien voor het vernis erop gaat.'

Ik wist al hoe het zou gaan. Hij zou met een vinger over een wang strijken die nog nat was, om te voelen of een vrouw dat kon, en als het hem niet beviel, ging de buidel terug naar de mouw van zijn knecht. Vrijdag stond dan de koornkoper in de deur, en tegen de zomer lag er een laken op de stenen. Zwijg, dacht ik. Zeg ja, heer.

'Op een gezicht komt geen vernis, heer.'

En nu ik toch begonnen was, kwam de rest erachteraan.

'Een gezicht krijgt zijn vel in lagen, dun als een uienvlies. Als u erin knijpt voor het droog is, betaalt u het twee keer, en de tweede keer doet u het zelf maar.'

Adriaen legde zijn hand om mijn elleboog, en ik voelde zijn vingers trillen. Hij was banger dan ik. De leerjongen stond achter de schaafbank met zijn bezem in de lucht en durfde niet te vegen. De enige die iets deed, was de knecht met de buidel: hij zette een halve stap achteruit.

'Uw zuster heeft een vlotte tong, meester Adriaen.' Hij liet

zijn ogen door de werkplaats gaan, langs de banken en de deur naar de keuken. 'Hoeveel man hebt u voor mijn predella?'

'Drie, heer. Ikzelf, mijn broer en de leerjongen.'

'Ik zie er twee.'

'Mijn broer is hout kiezen voor een kruisbeeld, aan de Werf.'

'Vanaf maandag snijdt hij voor mij.'

Hij bestelde mijn broer zoals hij hout bestelde. Het beviel me niet. De knecht legde de buidel op tafel. Van Ranst stond op.

'Ik schrijf het in ons boek.'

Zijn knechten deden de deuren voor hem open en weer dicht.

Moeder kwam uit de keuken met een ui en een mes. De ui was nog heel. Ze schudde de buidel leeg op tafel en telde hardop, met haar lippen bij elk getal, zodat er geen kon ontsnappen. Ze telde alles hardop: de eieren, de kaarsen, de stuivers in de huishoudpot.

'De koornkoper eraf.' Ze veegde het grootste deel in haar schort en wees met het mes naar mij. 'En jij. Nu weet hij dat je terugpraat.'

Ze had gelijk, en spijt had ik toch niet. Aan de koornkoper had ik alleen niet gedacht toen ik mijn mond opendeed.

'Hij wilde erin knijpen.'

'Dat ook. En waar zetten jullie die Maria? Ze is groter dan de leerjongen.'

Adriaen wees naar het raam, naar de lege plek voor mijn bank.

Moeder schudde haar hoofd. 'Dan heeft Lysken geen licht.'

Sinds mijn twaalfde zat ik aan die bank, met het noorderlicht van links. Vader had me daar zelf gezet.

‘Ik heb licht genoeg.’

Dat was gelogen, maar ik mocht het gezicht van die Maria doen. Ik had het alleen door de walm van de kerk gezien, en ik was zo trots dat het me niet kon schelen.

De rest van de morgen werkte ik aan twee engeltjes die vader onaf had gelaten. Hun krijtgrond was al geschuurd, glad als een ei, en ik legde het vleesrood op de wangen in drie lagen, telkens tot de vorige dof werd. Het meeste van dat werk was wachten. Daarin was ik goed, al kon ik bij al het andere niet wachten. Ik had er plezier in, want ik dacht telkens aan de knecht die voor mij een halve stap achteruit was gegaan. Als kind had ik met een spijker een L in de onderkant van een kruk gekrast, mijn eigen teken, en vader had gezegd dat het gilde me daarvoor op de Grote Markt zou laten geselen, en hij had me een stuiver gegeven. De kruk stond nog in de keuken, met de L tegen de vloer.

Tegen de middag liep ik naar de kaai om krijt te halen. Op de markt las een bode een plakkaat voor tegen de ketters, het zoveelste van de winter. Een vrouw met een mand vis sloeg een kruis, en de sjouwers werkten door alsof het over het weer ging. Bij de stammen die op de Werf lagen te wachten, eik en beuk en grenen uit het Oosten, zocht ik Rombout tussen de mannen die erop klopten en erover ruzieden. Ik wilde hem als eerste vertellen dat we de Maria hadden. Hij was er niet. De houtkoper met de rode muts zat op een eikenstam zijn brood te eten.

‘Uw broer? Die heb ik vandaag niet gezien, meiske. Zeg hem dat ik mooie eik heb liggen, als hij ooit nog komt.’

Rombout kwam thuis toen het donker was en de anderen al aan tafel zaten. Hij bracht kou mee en was nat tot op zijn hemd, en hij begon al te praten in de deur. Hij was negentien, de jongste, met de beste handen van het huis. Op zijn

twaalfde had vader hem zijn eerste gutsen gegeven, en mij een spatel.

'De houtkoper aan de Werf had alleen beuk, en beuk is geen hout voor een heilige, dat weet zelfs de leerjongen.' Hij liet zich naast Adriaen vallen en trok de haring naar zich toe. 'Dus ben ik verder gegaan, en nog verder, en het werd donker. Is er nog iets? Ik heb de honger van Esau.'

'In de vasten krijg jij haring,' zei moeder.

Adriaen legde zijn lepel neer. 'Een hele dag voor geen hout.'

'Beuk, Adriaen. Wil jij een Christus die in zijn eerste winter openscheurt? Je had die man moeten horen. Hij klopte op zijn stammen of het zijn varkens waren, en hij zwoer bij zijn moeder dat het eik was, terwijl het water er nog uitliep.'

Mayken wilde het nog eens horen. Ik wist dat hij het verzon, en toch moest ik hem bewonderen: hij had zelfs het water in het hout bedacht.

'Welke houtkoper?' vroeg Adriaen.

'Die met de rode muts, voorbij het Steen.'

'Zijn knecht drinkt bij mijn schoonvader. Ik vraag het hem maandag.'

Rombout at niet verder. Mijn schoonzus zat bleek boven haar kom, in haar vijfde maand en nog altijd misselijk van de haring, en ze keek met haar schrikogen van de een naar de ander. Maandag zou Adriaen het vragen, en dinsdag stonden mijn broers tegenover elkaar in de werkplaats, onder vaders gutsen. Als ik nu een kleine leugen vertelde, dacht ik, vroeg Adriaen maandag niets meer.

'Ik heb Rombout gezien,' zei ik. 'Aan de kaai, bij de stammen, toen ik krijt ging halen. Hij stond tegen een man te roepen over beuk.'

Adriaen nam zijn lepel weer op en vroeg niet verder. Lie-

gen tegen hem ging gemakkelijker dan ik gedacht had. Rombout begon weer te eten, en onder de tafel duwde hij zijn voet een keer tegen de mijne. Zo had hij me ook bedankt toen hij tien was, de keer dat ik zei dat ik vaders guts had gebroken.

Mayken klom van haar moeders schoot naar haar oom, want op zijn bord lag iets wat ze wilde. Ze was vier en bleef nooit lang op één plaats. Rombout scheurde een stuk brood voor haar af, maar ze greep zijn hand voor hij het haar kon geven en draaide die om in het licht.

'Oom, je vinger staat scheef.'

Het was zijn pink, met het bovenste lid krom, al zolang ik me kon herinneren.

'Die heeft hij van mijn moeder in Lier, God hebbe haar ziel,' zei moeder. 'Die pelde er mosselen mee sneller dan wie ook.'

Rombout hield de pink voor Maykens neus. 'Een mosselvinger. Wil je hem?'

Mayken wilde hem. Ze kreeg een korst in de plaats.

Ik keek naar onder, naar de voet die tegen de mijne had geduwd. Rombouts schoenen zaten tot boven de hielen onder een bleek, grijsgeel slijk, dat in korsten tussen de naden kleefde. In de stad was het slijk zwart van de ruien. Dit was klei van de velden, van ver buiten de poorten, waar geen houtkoper woonde. Eerst vermoedde ik een meisje uit een van de dorpen buiten de muren, want Rombout was luid tegen meisjes. Ik was jaloers en nieuwsgierig tegelijk.

Na het eten ging iedereen vroeg naar boven, want licht kostte geld. Adriaen zat nog aan tafel met het rekenboek, en toen ik de kommen had weggezet, schoof hij het naar me toe.

'Tel jij eens na. Ik kom elke keer op iets anders uit.'

Het kwam elke keer op hetzelfde uit, en dat wist hij. Ik telde wat we de verfhandelaar nog schuldig waren, de mis voor

vader, en wat het kruisbeeld zou opbrengen. Tot de tweede helft, na Hemelvaart, kwamen we niet toe, hoe ik ook rekende.

'Het klopt.'

'Ik weet het.' Hij streek met zijn duim langs zijn kaak. Vader deed dat ook bij het rekenen. 'De tweede keer doet u het zelf maar,' zei hij, met een stem die op de mijne moest lijken.

Hij lachte, kort en zonder geluid, voor het eerst sinds de begrafenis, en ik lachte mee. Hij sloeg het boek dicht.

'Als het ambacht niet tevreden is...'

Hij maakte de zin niet af. Ik dacht aan het laken op de stenen.

'Zolang ik meester ben, zit jij aan die bank.'

Ik geloofde hem. Hij liet me de kaars en ging in het donker naar boven.

Nadat ik het vuur in de werkplaats had ingedekt, zag ik in de keuken Rombouts schoenen bij de haard staan, met de punten naar de warmte. Zijn hozen hingen over de stoel ernaast. Morgen kwam Adriaen als eerste naar beneden. Hij moest langs de haard.

Ik nam alles mee naar de werkplaats, goot warm water uit de lijmketel in een kom en schrobde met de harde borstel waarmee ik anders de spaanders wegveegde. De klei zat in elke naad, en ik wroette hem eruit met de punt van een priem, korstje voor korstje, terwijl het water eerst grijs werd en dan geel. De hozen wrong ik uit tot mijn polsen pijn deden. Waar hij geweest was, zou ik hem niet vragen.

Ik wist nu iets van Rombout wat niemand anders in huis wist. Dat had ik voor geen brood willen ruilen. Ik zette de schoenen terug bij de haard, met de punten naar de warmte.

Hoofdstuk 2

De zolder

Op maandagavond ging Adriaen naar de Drie Haringen, de herberg van zijn schoonvader, en hij kwam thuis met schuim in zijn baard en vertelde dat de knecht van de houtkoper er ook was geweest, zo zat dat hij zijn eigen naam niet meer wist.

Dinsdag begon Rombout aan de eerste heilige van de predella, een Sint-Niklaas met drie kinderen in een kuip, want de kuipers zagen die heilige het liefst. Ik zat met de engeltjes aan mijn bank en had zijn rug voor me. Bij vader had hij altijd eerst het gezicht uit het blok gehaald, om te weten wie hij maakte, en vader had hem laten doen. Deze heilige werkte hij van de voeten naar boven af, zoals een gezel die per dag betaald wordt, en tussen zijn tanden neuriede hij een wijs die ik nooit gehoord had. De wijs ging traag op en neer, en er zat geen dans in.

'Wat zing je?'

'Een lied van de schippers.'

Ik kende de liedjes van de schippers, want ze zongen ze onder ons raam als ze van de kaai kwamen, en dit was er geen van. Verder vroeg ik niets, en hij sneed door.

'Van Ranst zal tevreden zijn. Er staat een kuip op.'

'Drie kinderen in de pekel. Meer verwacht een kuiper niet van een heilige.'

Hij geeuwde de hele dag, en 's avonds viel hij aan tafel bijna in zijn soep. Ik nam me voor wakker te blijven.

In de nacht van woensdag op donderdag hoorde ik hem. Ik sliep in het kamertje boven de keuken, waar vroeger de meid had geslapen, toen we nog een meid hadden. De trap kraakte, en lang daarna begon de grendel van de achterdeur te schuiven, heel traag, met zijn hele gewicht tegen het ijzer om het stil te houden. Ik telde tot twintig, trok mijn rok over mijn hemd en mijn mantel over mijn rok, en ging blootsvoets naar beneden. Mijn schoenen had ik onder mijn arm, en op de stoep trok ik ze aan.

Buiten was het nat en zonder maan, en de wind van de Schelde rammelde aan de uithangborden. Aan het eind van de straat ging een schaduw de hoek om, het hoofd tussen de schouders, en aan zijn manier van lopen kende ik hem. Ik volgde hem van deur tot deur, langs de muren. Ik hoopte nog altijd op een meisje.

Hij ging noordwaarts, over de bruggetjes naar de Nieuwstad. Achter het nieuwe stapelhuis van de Hessen sloeg hij een steeg in. Hij klopte, twee keer kort en een keer lang, en sprak iets tegen het hout. Ik verstond één woord: vrede. Een deur ging open en dicht. Vrede was geen woord voor een meisje.

Ik stond lang in die steeg, tot mijn voeten gevoelloos waren. Ik kon terug naar mijn bed, en morgen lijm koken en van niets weten. Maar van niets weten had ik nooit gekund. Elf dagen had ik voor vaders deur gezeten terwijl moeder en de barbier binnen fluisterden, en niemand had me iets gezegd. Ik klopte, twee keer kort en een keer lang.

'Vrede,' zei ik tegen het hout.

De deur ging een handbreed open. Achter een lantaarn met een doek erover stond een meisje met een scheve muts. Ze hield het licht omhoog tot het op mijn gezicht viel, liet

het zakken tot op mijn mouw, en haar schouders schokten van het lachen.

'Je hebt lijm aan je mouw.'

Binnen hingen vers geschoren lakens aan stangen tot op de vloer. Tegen de muur stond een ladder, en boven scheen licht door de kieren van een zoldering. Ik klom, en zij schoof de grendel voor de deur en kwam achter me aan. Het gefluister boven viel stil toen mijn hoofd door het luik kwam. Er zaten misschien dertig mensen op balen laken en op de planken, dicht tegen elkaar voor de warmte: een schipper in een pij vol teervlekken, een vrouw in weduwkap die uit gewoonte een kruis sloeg, twee ververs met blauwe nagels. Vooraan zat een man met een boek op zijn knieën. Hij had de grote, gezwollen handen van iemand die een leven lang met de schaar over het laken was gegaan. Helemaal achteraan, onder het schuine dak, zat mijn broer.

Rombout zag me. Zijn gezicht werd wit, en hij schudde zijn hoofd, wat ga weg kon betekenen of zwijg. Het eerste wat ik voelde, was jaloezie: dertig vreemden wisten wat hij mij niet had verteld. De angst kwam daarna, koud, uit mijn voeten omhoog.

De man vooraan sloeg zijn boek dicht, met een vinger erin.

'Wie heeft haar binnengelaten?'

'Ik. Ze kende het woord. Het is de zuster van Rombout, van de beeldsnijders.'

Die man was van vaders leeftijd, met een baard die grijs was aan de randen, en hij was verkouden. Voor hij weer sprak, snoot hij zijn neus in een lap.

'Ik kom voor mijn broer, meester,' zei ik.

'En hij komt voor het Woord. Ieder om het zijne.' Niemand op de zolder bewoog, en iedereen had het gehoord. 'Ga zitten of ga weg. Als je weggaat, ga dan naar huis en niet naar

de schout.'

Ik ging zitten, want mijn benen wilden het na de ladder en de kou. Ze maakte een plaats vrij op een baal laken en klopte erop.

'Ik ben Neelken,' zei ze in mijn oor. 'Die man is mijn vader. Ga je toch naar de schout, weet dan wat ze met vrouwen doen. Levend in een put.'

Het klonk op dezelfde toon als haar naam. Ik trok mijn voeten onder mijn rok en zei dat ik Lysbeth heette.

'Lysken.'

Zo noemden ze me alleen thuis. Rombout had hier over mij gesproken, op deze zolder, tegen haar.

Haar vader bad eerst, kort en met open ogen, en las dan in onze eigen taal, met een hese, trage stem die elk woord vasthield voor hij het losliet. Het was een psalm. Ik kende de psalmen van de Latijnse mis, en de Souterliedekens die moeder bij de was zong op de wijs van marktliedjes. Deze verstond ik woord voor woord. *Hun beelden zijn zilver en goud*, las hij, *het werk van mensenhanden. Ze hebben een mond en spreken niet. Ogen hebben ze, en zien niet.*

Op de rug van mijn rechterhand zat nog een veeg vermiljoen van de wangen van de engeltjes. In elk oog dat ik schilderde, zette ik op het laatst een puntje wit, en daarmee keek een beeld je aan. *Ogen hebben ze, en zien niet.* Ik had het zelf gedacht, op zondagen dat de mis lang duurde, en dat een droogscheerder het hardop mocht lezen, maakte me kwaad. Ik schoof die hand onder mijn mantel.

Na het lezen zongen ze, maar het was meer ademen dan zingen, zonder orgel om zich aan vast te houden. Het was de wijs die Rombout dinsdag had geneuried. Neelken zong met haar kin omhoog, voor wie het horen wilde, en na een paar regels stootte ze me aan.

‘Zing mee. Niemand let op je.’

‘Ik ken het niet.’

‘Dan beweeg je je lippen. Dat doe ik ook, bij de moeilijke.’

Ik luisterde naar het luik en naar de straat, naar elke stap die beneden voorbijkwam, tot ik verstond wat ze zongen. *Uit de diepten roep ik tot U.* Zo, uit zoveel monden tegelijk, had ik dat één keer eerder gehoord, twee jaar geleden, op de Grote Markt, rond een brandstapel. Vader en ik waren hout gaan kopen, en de menigte had ons meegeduwd. De mensen rond het vuur zongen dit tot er stenen vlogen, en de beul maakte de man op de stapel haastig af met een dolk voor het vuur bij hem kwam. Vader zong niet mee. Hij kneep in mijn arm tot ik de blauwe plek een week later nog zag, en hij praatte dagenlang alleen over hout.

Ik keek om naar Rombout. Hij had zijn ogen dicht onder het zingen, en hij kende de woorden vanbuiten. Hoe lang al, dacht ik, en waarom had hij het mij niet gezegd? Ik had ontzag voor hem, en dat had ik op een zolder vol ketters niet verwacht.

Twee aan twee gingen ze de ladder af en de nacht in, met tussenpozen, zodat er nooit een groep op straat liep. Bij de deur trok Neelken mijn muts recht.

‘Kom terug.’

Rombout wachtte tot we bij de laatsten waren. Op de ladder en in de steeg liep hij voor me uit. Op het eerste bruggetje over de vliet greep hij mijn arm, op de plaats waar vader die keer had geknepen, en trok me tegen de borstwering.

‘Ben je zot?’

‘Ik?’ Met een ruk trok ik mijn arm terug. ‘Jij zit met wederdopers op een zolder.’

‘Het zijn geen wederdopers.’

‘Het kan me niet schelen wat ze zijn. Als de schout die deur

intrapt, branden ze jou op de Grote Markt, en mij erbij, omdat ik je schoenen heb geschrobd.'

'Dat was jij?' Hij begon te lachen, met zijn mouw voor zijn mond. 'Dan sta ik er tenminste proper op.'

'Hou op.'

Hij lachte tot hij geen adem meer had. Onder ons klotste het water tegen de stenen.

'En ik heb voor je gelogen, tegen Adriaen. Als de knecht van de houtkoper maandag niet zo zat was geweest, wist Adriaen het nu.' Mijn stem ging omhoog, en ik kreeg ze niet meer omlaag. 'Waar was je zaterdag? Zulke klei ligt op geen enkele werf.'

Hij veegde zijn ogen af. 'Buiten de muren. Daar kun je ook bidden, het is nog altijd Gods aarde. Meer vraag je niet, Lysken. Wat je niet weet, kun je op de pijnbank ook niet zeggen.'

Aan het eind van de straat zwaaide een lantaarn, en ik hoorde ijzer op de stenen. Het was de nachtwacht, drie man met hellebaarden. Sinds de winter keken ze op bevel van een plakkaat met hun licht in elke poort van de Nieuwstad. Rombout trok me een poort in, en we drukten ons plat tegen een deur die naar mout rook.

De lantaarn kwam dichterbij, en het licht gleed over de stenen naar onze voeten. Ik hoorde een van de mannen hoesten en een ander klagen over de kou, en hun ijzer tikte bij elke stap. Als ze ons vonden, wilden ze weten waar we vandaan kwamen, en ik wist niet of ik voor ons tweeën kon liegen. Het licht lag nu op de drempel, een handbreed van mijn tenen. Een hellebaard tikte tegen de deurpost, één keer, alsof iemand aanklopte.

'Wie staat daar?'

Rombout legde zijn mond tegen mijn oor. 'Blijf.'

Hij stapte het licht in, wankelend, met zijn mantel open

en zijn armen wijd, en zong het liedje van de molenaarsvrouw die haar man in de zak liet malen, het vuilste dat de schippers kenden. Hij zong het vals en luid, met de stem van iemand die een hele avond in de herberg had gezeten. Ik stond met mijn rug tegen de deur, in het donker achter het licht, en durfde niet te ademen.

'Zatlap,' zei de man met de lantaarn. 'Waar woon je?'

'Bij mijn moeder.'

'Dan ga je naar je moeder, of je slaapt in het Steen.'

Rombout zong de volgende regel. De man die gehoest had, stak toe met de schacht, zonder haast, in Rombouts ribben, en Rombout klapte dubbel op de stenen. Ik hoorde de lucht uit hem gaan, en ik beet van woede op mijn knokkels om niet te roepen. Een van de wachters floot, de lantaarn ging verder, en het ijzer tikte weg tot om de hoek.

Ik vond hem twee huizen verder, waar hij heen gestrompeld was, op zijn knieën tegen een muur. Hij spuwde, en in het donker kon ik niet zien wat. Ik trok hem overeind en mee terug de poort in, uit de wind, en hij kreunde.

'Zeg het niet tegen Adriaen,' zei hij. 'Ik vraag je niets anders. Niet tegen Adriaen en niet tegen moeder.'

'Waarom ga je erheen?'

Ik hoopte op een antwoord dat ik kon begrijpen.

'Omdat ze het lezen, in onze eigen taal, zodat zelfs ik het versta, en omdat Sint-Joris niet eens in het boek staat, Lysken, en ik heb er zes gesneden, met draak en al, en vader vroeg alleen of het hout droog was, en Neelkens vader vraagt wat ik geloof en wacht dan tot ik antwoord, ook als het lang duurt.' Hij hijgde en hield zijn hand tegen zijn zij. 'En jij zat erbij en verstopte je verf onder je mantel. Ik zag het. Je weet het zelf ook.'

'En om Neelken,' zei hij tegen zijn schoenen. 'Dat ook.'

Zaterdag had ik een boerendochter voor hem verzonnen, met klei aan haar klompen. Het was een droogscheerdersdochter geworden die over de put sprak zonder haar stem te dempen. Ik gunde hem niet aan haar.

'Ik hou mijn mond,' zei ik. 'Maar jij zegt mij voortaan waar je naartoe gaat.'

Hij dacht er langer over na dan me lief was, en veegde zijn lip af met zijn mouw.

'Als ik het zelf weet.'

Ik had hem een belofte afgedwongen, op de drempel van een brouwer, en ik was er trots op.

Hij ging voor me uit, met een straat tussen ons in, en liep krom. Aan de hoek van onze straat wachtte hij en sloeg zijn mantel om mijn schouders, want de mijne was nat van de muur. Op de brug had ik hem willen slaan. Hij ging als eerste naar binnen, en ik wachtte op de stoep tot de trap gekraakt had. De grendel schoof ik dicht met mijn hele gewicht ertegen, zodat het ijzer geen geluid maakte.

Boven legde ik mijn oor aan de deur van Adriaen en mijn schoonzus. Ik hoorde Adriaen ademen, regelmatig en diep. Hij had me het rekenboek gegeven, en ik had net beloofd tegen hem te blijven liegen. Daar, voor zijn deur, begon de schaamte die zaterdag was weggebleven.

Ik lag tot de ochtend op mijn rug in het kamertje boven de keuken en luisterde naar de klok van Onze-Lieve-Vrouw, die het uur sloeg en het halve uur en weer het uur. In mijn hoofd gaf ik Rombout nu wel antwoord, zonder te fluisteren. Als niemand nog knielde, wat moest ik dan met mijn penselen? Wie kocht er dan nog een wang van mij, of een puntje wit in een oog? En wat bleef er over van vaders werkplaats, als er geen heiligen meer gesneden werden? Om vier uur stond ik op en zette de lijm op het vuur.

Hoofdstuk 3

Roet

We haalden de Maria van de kuipers op een vrijdagmorgen uit de kerk, twee dagen na de nacht op de zolder. Moeder had de koornkoper die morgen aan de deur betaald, zonder hem binnen te laten, en wij waren met de leerjongen en een kar naar de Onze-Lieve-Vrouwekerk gegaan. Rombout liep het hele eind met zijn schouders hoog.

De kerk was bijna leeg, zo vroeg op een dag in de vasten: een paar oude vrouwen bij de pilaren, een bedelaar die sliep, en de koster, een magere man met een sleutelbos aan zijn riem, die het hek van de kuiperskapel voor ons opendeed. Hij kende me nog van toen ik als kind met vader meekwam. Hij bleef bij dat hek, met zijn sleutels in zijn vuist, en liet ons geen ogenblik uit het oog. Van Ranst kwam binnen met vier knechten, twee ladders, een katrol en touw.

'De ladders links en rechts. Het touw onder haar armen. Wie het om haar hals legt, betaalt haar. Wie niet tilt, raakt niets aan.'

Ik klom de linkerladder op om het hoofd te leiden, en zo zag ik de Maria voor het eerst van dichtbij. Ze was kleiner dan ik dacht, en vuiler. Het goud van de mantel was grauw van het roet, en in de plooien lag het stof zo dik dat ik er mijn naam in had kunnen schrijven. Het gezicht was zwart van de

kaarsen, op de ogen na, waar het wit nog door het roet heen keek, recht naar mij.

'Trek.'

De knechten van Van Ranst trokken, het touw kwam strak, de katrol piepte, en het beeld kwam los van de sokkel met het geluid van iets dat lang had vastgezeten. Beneden ving Rombout de knieën op, en toen het gewicht op hem zakte, werd hij grijs. Ik was bang dat hij zou vallen, met de Maria erbovenop, en ik riep zijn naam van de ladder, te luid voor een kerk.

'Ik heb haar.' Hij perste het tussen zijn tanden door, en hij liet niet los.

Adriaen boog zich vanaf de andere ladder naar hem toe. 'Wat scheelt jou?'

Ik antwoordde voordat Rombout iets kon zeggen.

'Hij is woensdag van de keldertrap gevallen, met moeders beste emmer. Het is niets. Hij is kleinzerig, dat is alles.'

Adriaen nam zijn touw weer op. De koster bij het hek had alles gehoord, en Van Ranst ook.

Van Ranst wachtte tot het beeld op de grond stond. 'Een gezel die van de trap valt, snijdt trager. Als hij niet snijdt, wil ik het weten. Ik betaal niet voor een predella die er niet komt.'

Op het kerkhof legden we stro en een paardendek op de kar. Adriaen wilde de Maria plat neerleggen.

Van Ranst schudde zijn hoofd. 'Rechtop. Liggend draagt men doden, en voor negentig gulden wil ik dat de stad haar ziet.'

Adriaen keek naar het beeld, naar de kar en naar de buidel aan de riem van de knecht, en gaf toe.

Zo reden we door de stad. Voorop liep de knecht van de buidel met het paard, en achter hem stonden Adriaen en Rombout op de kar, aan weerszijden van de Maria, met een

touw om haar middel. Ik liep ernaast, met Van Ranst een pas achter me.

'Waar gaat ze naartoe?' vroeg een vrouw met een kind op de heup.

'Naar de beeldsnijders, om te blinken voor Hemelvaart,' zei de knecht van de buidel, die graag antwoordde als het hem niets kostte.

Op de hoek van de Hoogstraat stond een man in een donker wambuis die zijn muts niet afnam. Hij spuwde naast het wiel.

'Een blok hout op een kar.'

Rombout volgde de man met zijn ogen, met zijn arm om de Maria, en ik wist niet aan wiens kant hij op dat ogenblik stond. Ik ging dicht bij het wiel lopen, onder hem.

'Hou haar vast.'

'Ze weegt minder dan Mayken.'

Aan het bruggetje over de rui achter de Hoogstraat werd het te druk. De man in het wambuis was ons gevolgd. Hij ging midden op de brug staan, met zijn muts op, en week niet.

'Rij maar om. Voor een blok hout.'

Van Ranst gaf zijn knecht een teken. 'Rij door.'

De knecht trok het paard opzij, weg van de man, en het rechterwiel zakte in een gat waar een steen uit de straat ontbrak. De kar sloeg scheef. De Maria helde naar Rombouts kant, hij ving haar op met zijn borst, en ik hoorde de lucht uit hem gaan, net als in die poort. Hij gaf mee. Ik greep het eind van het touw over de zijplank en hing er met mijn volle gewicht aan, en het liep door mijn handpalmen tot het brandde. Het was maar een handbreed, voordat Adriaen over het beeld heen greep en haar terugtrok, en in die ruimte sloeg de zoom van de mantel tegen de zijplank.

Het geluid was klein, een droge tik. Langs de zoom, van de knie tot de voet, was de krijtgrond gebarsten, en in de barst kwam de rode bolus bloot die onder het goud zat.

Achter me begon een vrouw te roepen dat de Maria bloedde. Het ging over de brug van mond tot mond, en wie dichtbij stond, wilde het zien. Twee vrouwen knielden midden in de weg.

'Het is bolus,' zei ik, zo luid ik kon. 'Klei, om het goud op te leggen.'

Niemand luisterde naar een vrouw met krijt op haar mouwen. Van Ranst trok zijn mantel recht en sprak de man aan die het dichtst stond, en dat was genoeg: ze gingen opzij, voor de deken van de kuipers. Van de man in het wambuis zag ik alleen nog zijn rug, aan het eind van de brug.

Van Ranst wachtte tot de brug vrij was. 'Dat heb ik gezien, meester Adriaen. Ze ging heel uit de kerk. Het gaat van de tweede helft af.'

In de kerk had ik gezegd dat het niets was, en daarom stond Rombout nog op de kar. Boven me deed hij zijn mond open om het te zeggen, en ik schudde mijn hoofd, en hij deed hem weer dicht.

In de werkplaats legden we haar op twee zakken zaagsel op de grote werkbank, voor mijn raam, in mijn noorderlicht. Mijn eigen bank stond nu in haar schaduw. Van Ranst liep meteen naar de barst en liet zijn vinger erlangs gaan, zonder het krijt aan te raken. Ik keek mee over zijn schouder. De barst liep door de krijtgrond tot op het hout, en het hout zelf was gaaf. Met lijm en nieuwe krijtgrond kreeg ik de barst dicht in een week, als niemand me stoorde, en ik was zo ongeduldig om te beginnen dat ik de lijm al rook.

'Hoeveel?' vroeg Adriaen.

De deken noemde een bedrag. Van Ranst veegde zijn vin-

ger af aan een lap.

'Na wat ik vandaag zag, wil ik een meester aan haar gezicht. Frans, of uzelf.'

Ik wachtte tot Adriaen ja zou zeggen. Hij had net een stuk van de tweede helft weggegeven zonder af te dingen, en een gezicht was minder waard dan geld.

'Mijn zuster doet het gezicht.' Adriaen sloeg het zaagsel van zijn knieën. 'Ze heeft vaders laatste drie heiligen gedaan. De Sint-Joris die u vorige zomer hebt geprezen, is van haar.'

'Dan staat haar werk voor uw naam, meester Adriaen. Op Hemelvaart.'

'Dat doet het al jaren, heer, en u hebt nooit geklaagd.'

Van Ranst ging, met zijn knechten en zijn lege touwen. Ik had Adriaen willen omhelzen, daar tussen de spaanders.

'Dat had je niet moeten zeggen,' zei ik. 'Nu moet het goed zijn.'

'Dat is het altijd geweest.' Hij hield zijn ogen op de barst. 'Vader vond dat jij de beste hand had voor een gezicht. Hij liet het alleen nooit merken waar jij bij was.'

Ik ging op de kruk zitten.

Moeder stond in de keukendeur, met de soeplepel nog in haar vuist.

'Wie zich een schaap maakt, wordt door de wolf gegeten.'

'Laat hem, moeder.' Rombout stond tegen de deurpost, met zijn arm tegen zijn zij. 'De barst was niet zijn schuld.'

Moeder keek ons een voor een aan en ging terug naar de keuken. Ik had medelijden met Adriaen, die net voor mij was opgekomen en nu met zijn ogen op de vloer stond, en over de keldertrap hield ik mijn mond.

Terwijl Adriaen het hout in de achterplaats nakeek, kwam Rombout naast me staan. Hij legde zijn duim op de rode striemen van het touw in mijn handpalm, alsof hij een krijt-

grond keurde.

'Je had het mogen zeggen, in de kerk.'

'Dan had hij naar je ribben gekeken, en een hellebaard laat een andere streep na dan een trede.'

Hij haalde zijn duim weg.

Na de middag begon ik aan het gezicht. Ik wilde de oude kleuren zien voor ik eroverheen ging, zodat ik wist waar het rood van de wang had gezeten en hoe diep het bruin in de ooghoeken lag. Ik werkte zoals vader het me geleerd had, van het voorhoofd naar beneden, want druppels lopen naar beneden. Het roet nam ik weg met speeksel op een prop linnen, in kleine rondjes, om de verf eronder te sparen. Het linnen werd zwart, en de volgende prop ook. Onder het roet kwam een wang tevoorschijn, de rand van een oog, een wenkbrauw.

Vaders Maria's kende ik van de tekeningen die hij met houtskool op de muur had gezet en nooit had laten afwassen: allemaal hetzelfde ovaal, een hoog glad voorhoofd, wenkbrauwen als twee boogjes, een kleine mond. Hij kon een Maria snijden met zijn ogen dicht, en het scheelde niet veel of hij deed het ook zo.

Deze had een breed gezicht, met jukbeenderen die hoog stonden, en een neus die ooit gebroken leek te zijn en scheef geheeld. De linkerwenkbrauw stond een haar hoger dan de rechter. De mond was een beetje open, aan één kant meer dan aan de andere, de mond van iemand die iets wilde zeggen en zich bedacht.

Mijn hele leven had ik dit gezicht gezien, van ver, en nooit gemerkt dat het iemand was. Het maakte me nieuwsgierig, zoals een vreemde die je op straat bij je naam roept, en ik vroeg me af hoe ze heette.

'Die heeft vader niet uit zijn duim gezogen,' zei Rombout achter me.

Met zijn ribben kon hij niet snijden, en hij had de hele middag gezaagd en geveegd en zich met alles bemoeid. Hij boog zich over mijn schouder, met zaagsel in zijn haar.

'Wie is het?' vroeg ik.

'Wat weet ik ervan. Een vrouw van de Vrijdagmarkt die voor een stuiver wilde stilzitten. Of de vrouw van Van Ranst, en dan snap ik waarom hij zo zuur kijkt.' Zijn neus kwam bijna bij die van het beeld. 'Kijk hoe vader die mondhoek heeft ondergraven. Daar kom je met geen guts bij. Dat heeft hij met een mesje gedaan, van onderen.' Hij stak een vinger uit naar de hoek van de mond, om te voelen hoe diep het ging.

'Niet aanraken. Je hebt vet aan je vingers.'

'Ik wou alleen...'

'Dan zit je vinger straks in mijn krijt, tot Hemelvaart.'

Hij ging terug naar de veegborstel, krom, en ik hoorde hem vloeken toen hij bukte.

Iemand had hier gezeten, op een kruk naast deze bank, en vader had naar haar gekeken, uren, dagen, tot hij die neus kende en die wenkbrauw die niet gelijk wilde staan. Ik had jaren naast hem gezeten met mijn penselen en mijn potjes, en mijn gezicht had hij nooit gesneden. Ik was jaloers op een vrouw van hout, en ik voelde wrok tegen vader, voor het eerst sinds hij onder de vloer lag. Ik nam een nieuwe prop linnen en werkte door tot het licht weg was.

Tegen de avond keerden we de Maria, om de rug na te kijken op barsten. Adriaen en de leerjongen tilden, want Rombout mocht van Adriaen niets meer tillen. De rug was hol. Zo deed vader het met elk groot beeld: hij groef het achteraan uit, van de schouders tot de heupen, zodat het hout gelijk droogde. De holte zette hij dicht met een plank, op pennen en lijm, met krijtgrond erover. De leerjongen klopte op de plank, en het klonk dof.

‘Ze is lichter dan ze eruitziet,’ zei de leerjongen. ‘De knechten kreunden voor niets.’

‘Niet allemaal.’ Rombout hield zijn arm tegen zijn zij.

Adriaen ging er niet op in. Hij zocht met zijn vingertop het merk van de stad onder aan de voet, zwart ingebrand en niet groter dan een nagel, en liet zijn vinger erop rusten.

‘Vader zei dat je aan het merk kon voelen of het hout goed was. Hoe scherper de rand, hoe harder het hout.’

We legden het beeld terug op zijn rug, met het laken erover. Mayken kwam in haar hemd de trap af om eronder te kijken, en mijn schoonzus haalde haar terug.

‘Ze slaapt met haar ogen open,’ zei Mayken van op de trap, tegen iedereen die het wilde horen.

In de keuken zat Rombout bij de haard met zijn hemd opgetrokken, en moeder smeerde zijn zij in met ganzenvet, met lange halen. Over zijn ribben liep een blauwzwarte streep, recht en zo breed als twee vingers. Moeder zag die streep net zo goed als ik, en ze vroeg niets. Ze trok zijn hemd naar beneden en ging verder met de soep.

’s Nachts kon ik niet slapen. Die halfopen mond hield me wakker, en ik ging naar beneden om ernaar te kijken, met een kaarsstompje en koude voeten. In de werkplaats was al licht.

Moeder stond bij de bank, in haar nachtjak, met haar huik eroverheen. Het laken was van het gezicht gegleden, daar waar Mayken eronder had gekeken. Moeder nam een oude doek met verfvlekken van de haak, legde hem over het gezicht en trok hem recht, met kleine rukjes, tot er niets meer van te zien was.

Ze zag me in de deuropening en schrok niet.

‘Het roet,’ zei ze. ‘Van je lijm. Morgen is ze weer zwart.’

Ze blies mijn kaarsstompje uit en ging met het hare voor me uit de trap op.

Hoofdstuk 4

Nieuws uit Brussel

Een maand nadat we de Maria door de stad hadden gereden, op de woensdag voor Pasen, stormde de leerjongen de werkplaats in met het nieuws van een schipper uit Brussel. Hij vertelde het drie keer na elkaar, telkens met meer paarden. Rombouts ribben waren genezen, en de barst in de zoom van de Maria zat dicht onder nieuwe krijtgrond.

'Driehonderd edelen! Te paard, met hun beste mantels, en ze zijn tot bij de landvoogdes gereden, tot in haar zaal, met een smeekschrift tegen de plakkaten, en een van de heren van haar raad heeft gezegd dat ze niet bang moest zijn, want het waren maar...' Hij zocht het woord en sprak het uit in het Frans, met getuite lippen, de schipper nadoende. 'Gueux! Dat zijn bedelaars, en nu noemen ze zich zo, geuzen. Ze hebben erop gedronken, uit houten nappen, en die hangen ze aan hun riem.'

Rombout hield op met snijden. Sint-Niklaas stond half uit het blok, met de kuip al uitgehold en de drie kinderen erin nog zonder gezicht.

'Dan zijn wij al jaren geuzen,' zei hij. 'Kijk naar onze beurs.'

Hij liep naar de keuken en kwam terug met Maykens houten napje, met de pap van die morgen er nog aan, en hij knoopte het met een eind touw aan zijn riem. Mayken was achter hem aan gelopen en gierde, want ze wilde het terug,

en hij tilde haar op en zette haar op de bank tussen de spaanders.

'Doe dat af,' zei Adriaen.

Hij tekende met een kolenstift de predella op ware grootte op de muur, vier vakken voor vier heiligen. Het was de derde keer, want de vakken vielen nooit even breed uit.

'Het is een nap, Adriaen.'

'Voor er een klant binnenkomt.'

Rombout knoopte het napje los en gaf het aan Mayken, met een buiging tot de grond. Zodra Adriaen weer naar zijn muur keek, kwam Rombout bij mij. Ik zat met een pot lauwe krijtgrond op een krukje bij de Maria, om de laatste laag over de oude barst te leggen, met een spatel niet breder dan een nagel. Over haar gezicht lag nog altijd moeders oude doek met de verfvlekken. Elke morgen lag hij weer recht, ook als ik er 's avonds onder had gekeken. Rombout boog zich naar mijn oor.

'Ze gaan de plakkaten afschaffen, Lysken. Geen put meer en geen vuur.'

'Ze hebben erom gevraagd.'

'De landvoogdes heeft het smeekschrift aangenomen.'

'En de koning heeft het nog niet gelezen.'

Hij liep weer naar zijn blok. Vanaf die dag deed hij of de plakkaten al van de stadhuisdeur waren gescheurd. De rest van de middag neuriede hij de wijs van de zolder, halfluid, tot Adriaen over zijn schouder keek en Rombout ermee ophield. Ik luisterde naar zijn gutsen: een holle guts die goed stond, sneed met een zucht, en een vlakke beitel met een tik. Van op mijn krukje zag ik dat hij de plooi in de mouw van de heilige te diep inzette, zodat het hout daar dun werd. Ik zou het mes schuin hebben gehouden, van boven naar beneden, met de draad mee.

Mijn pols wist hoe. Mijn pols had het al gedaan, 's nachts, in afvalhout dat daarna in het lijmvuur verdween, en niemand in huis wist ervan, Rombout niet en Adriaen niet.

Op Paaszaterdag stond moeder vroeg bij de grote ketel in de keuken, met aan haar voeten de mand eieren die ze de hele vasten had gespaard. Ze legde ze een voor een in het water, tussen de uienschillen, zodat ze bruinrood zouden worden, en ze telde.

'Eenendertig, tweeëndertig. Lysken, de schillen.'

Ik gaf haar de schillen. Mayken zat op de kruk met mijn L eronder en mocht de eieren aangeven, zo voorzichtig dat het eeuwen duurde, met haar tong tussen haar tanden. Mijn schoonzus, die de laatste weken trager liep, zat bij het raam hemden te verstellen, met moeders naaikistje naast zich op de vensterbank, het kistje met het handje op het deksel, waar Mayken niet aan mocht komen.

'Vanmiddag gaan we biechten,' zei moeder. 'Allemaal, de leerjongen ook. Morgen gaan we zuiver tot Ons Heer, of je eet hier geen ei.'

Rombout kwam van de put met een emmer water en zette hem neer. 'Ik ben al geweest.'

'Bij wie?'

'In de Sint-Joriskerk, bij een karmeliet.'

'Welke?'

'Een dikke, met een baard en een wrat op zijn neus.'

'In Sint-Joris biechten geen karmelieten.' Moeder legde een ei in het water. 'Drieëndertig. Je liegt nog altijd met te veel wratten.'

Rombout stond in de deuropening, en zijn mouwen waren nat tot aan de ellebogen. Het licht kwam van de plaats achter hem, zodat ik zijn gezicht maar half zag.

'Ik ga niet, moeder.'